

ІДЕЇ А.С. МАКАРЕНКА ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ

Статтю присвячено розгляду ідей А.С. Макаренка щодо проблем формування загальної культури безпритульних дітей. Приділено увагу загальній культурі, що є результатом виховання.

Ключові слова: загальна культура, безпритульні діти, виховання.

Актуальність теми полягає в необхідності висвітлити педагогічні погляди й ідеї А.С. Макаренка, видатного фундатора наукової педагогіки, щодо шляхів формування загальної культури безпритульних дітей, оскільки на сучасному етапі інтенсивного будівництва української правової держави, в умовах різкого політичного “розкріпачення”, економічної нестабільності проходить “вибух”, особливо стосовно моральності та виникає потреба у докладному розгляді формування загальної культури.

Мета статті – розглянуто ідеї А.С. Макаренка щодо формування загальної культури безпритульних дітей.

Безпритульна дитина – це найчастіше педагогічно занедбана дитина, настільки занедбана, що в неї ще немає такого розумового розвитку, який потрібен для усвідомлення соціально-моральних відносин і норм.

Проблема виховання безпритульних дітей складна і багатогранна. Багато цих дітей зазнали численних психічних травм, пов’язаних зі стресом, котрий деформує особистість дитини. Щоб виховувати, необхідно бути вихованим, володіти комплексом духовно-моральних цінностей, адекватних соціальним вимогам і нормам [3].

На думку А.С. Макаренка, жодних особливих методів щодо безпритульних вживати не треба. Але йому вдалося за дуже короткий час довести своїх вихованців до нормального стану і подальшу роботу з ними проводити як із нормальними дітьми.

Багато уваги приділяв А.С. Макаренко питанням культурного виховання. Це виявлялося, перш за все, в елементах воєнізації та символіки (сигнали, рапорти тощо), у ритуальних заходах і діях. Сильним засобом виховання загальної культури був хор, оркестр, театр, кіно, клубна робота, читання художньої літератури, заняття образотворчим мистецтвом, велика кількість квітів як у приміщеннях, так і на всій території колонії та комуні. Із великим естетичним смаком проводились у колонії свято першого снопа і свято праці. А.С. Макаренко добре грав на скрипці, непогано малював, був талановитим режисером і актором, для річниць комуні він писав сценарії та п’єси. Він піклувався про культурну освіченість своїх вихованців. А.С. Макаренко був чарівною людиною, спілкування з ним давало людям позитивні емоції. Він був досить ерудованим і інтелігентним.

Повчальною є організована А.С. Макаренком робота з культурного обслуговування населення сусідніх сіл. У комуні було багато гуртків, клубів, головним був гурток образотворчого мистецтва, у якому нараховувалося 120 осіб. У програму розвитку загальної культури А.С. Макаренко включав і красу одягу, мови, рухів, побуту, праці, відпочинку. Він високо цінував художню простоту, природність, відчуття міри, не міг терпіти грубості, нетактовності, хизування в роботі, рухах, розмові, вчинках. Він постійно намагався забезпечити єдність внутрішньої та зовнішньої краси людини, єдність етики й естетики. Шліфування емоційно-вольової сфери формувало у вихованців гарні естетичні смаки і високі людські ідеали, до яких вони прагнули не лише в період перебування в комуні чи колонії, а й усе своє життя.

А.С. Макаренко на перше місце у розвитку загальної культури ставив батьків і педагогів, які спрямовують і керують вихованням. Для правильного виховання дитини “зовсім не потрібен особливий час і не потрібно багато часу. Виховання потребує значно більше душі, уваги, відчуття відповідальності, а не часу. І чим дитина старша, тим менше потребує часу, тим напруженіша відповідальність” [1, с. 471–473].

Вирішальним фактом розвитку загальної культури є виконання навколишніми їх громадянського обов’язку перед суспільством. “Від того як ви одягаєтесь, як ви розмовляєте з іншими людьми і як говорите про інших людей, як ви радієте, сумуєте, як ви поведетеся з друзями і з ворогами, як ви смієтесь, читаєте газету – усе це має для дитини велике значення” [2, с. 63].

Обов’язковою умовою докорінного поліпшення роботи з формування загальної культури безпритульних дітей педагог уважав те, щоб спілкування педагогів і учнів базувалося на дружніх відносинах, повазі вчителя до особистості учня, вірі в його сили і можливості. Колектив учителів має бути естетично виразним носієм загальної культури. Цю виразність А.С. Макаренко вбачав у зовнішньому вигляді вчителя, його вчинках та поведінці. У лекції “Відносини, стиль, тон у колективі” він стверджує, що жодного разу не вийшов у неочищених чоботях або без паска до вихованців. Не допускав у клас учителя, якщо він був неохайно одягнений. А.С. Макаренко висловлювався і за те, щоб усі педагоги були красивими, а якщо такого досягти не можна, то хоч один гарний молодий педагог, одна гарна молода жінка в колективі неодмінно повинні бути. Треба, щоб дітей захопила естетика, краса в колективі.

Можна сказати про загальну культуру як про результат, який виявляється не тільки тоді, коли людина виконує чийсь вимогу, а і тоді, коли вона, залишаючись наодинці, чинить правильно. У цьому закладено розуміння загальної культури як глибокого явища. Тому А.С. Макаренко підкреслював, що культура – перш за все результат виховання [5, с. 187].

Загальна культура формується “всією системою виховання”, зусиллями всього колективу: і педагогів, і самих вихованців, і всіма методами, вживаними в колективі, тому і потрібно під загальною культурою розуміти “широкий, загальний результат усієї виховної роботи”.

Загальна культура може бути вихована всією сумою правильних впливів, серед яких найвидніше місце повинні займати: широке політичне виховання, загальна освіта, книга, газета, праця, суспільна робота і навіть такі нібито другорядні речі, як гра, розвага, відпочинок.

Одним зі способів формування свідомої загальної культури А.С. Макаренко вважав розкриття вихованцям, як він називав, “теорії моралі”. При цьому він жалкував, що в наших школах немає предмета “Теорія моралі”, але був переконаний, що будуть створені спеціальні розробки для проведення бесід на моральні теми.

Перш за все, культура – “форма нашого політичного і етичного благополуччя”, вона повинна розглядатися колективом як необхідна умова його існування. Прямо, ясно і безумовно потрібно пояснити колективу мету культури. Кожен учень повинен бути переконаний, що загальна культура – форма для найкращого досягнення мети колективу. Треба чітко й обов’язково гаряче викласти колективу, що без загальної культури він своєї мети досягти не зможе. Потрібно розкрити учням і теорію окремих вчинків, наприклад стриманості, пошани до старих людей, жінок, дітей тощо. Ці прості положення повинні бути відомі всім вихованцям, як положення, що абсолютно не підлягають сумніву. До їх категоричного виразу потрібно завжди повертатися, як тільки в колективі виникають тенденції, їм протилежні.

Отже, розвинута загальна культура – результат виховного процесу в цілому, результат насамперед зусиль самого колективу дітей, що виявляються в усіх сферах його життя. Але для того, щоб культура сприймалася як явище моральне і політичне, у кожному колективі дітей слід роз’яснювати її необхідність, забезпечувати додержання доцільного, точного режиму.

Педагогіка А.С. Макаренка народжувалася не “...в болісних судах кабінетного розуму”, як він сам говорив, а в самовідданій боротьбі за порятунок безпритульних дітей, за їх краще життя. І не можна забувати, що досвід – це єдність теорії та практики. Причому в міру розвитку і вдосконалення теорії її питома вага та значення в досвіді наростають. На цьому шляху науково-педагогічного рішення практичних завдань виховання і навчання буде розвиватися, і ставати все більш практичною педагогіка ХХІ ст.

Життя дитини в більшості випадків копіюється і відбиває від буття дорослого її оточення, тому що в засвоєнні соціального досвіду для нього важливу роль відіграють наслідування поведження значущих для нього інших людей, що приводить до прийняття їхніх цінностей, установок, норм і образів поведження. Якщо поруч неблагополучне середовище, де відсутня система життєвих цінностей, дитина росте сама по собі.

Недостатній розвиток загальної культури, джерелом якої є відсутність щирих людських цінностей, називають по-різному: аморальність, цинізм, моральний розпад, соціальна занедбаність. Остання відображає байдужність суспільства до долі тих, хто сьогодні особливо потребує допомоги і підтримки, – до неповнолітніх дітей. Не за власною волею вони зростають у родинах наркоманів, алкоголіків, повій, токсикоманів. Їхні батьки – це люди, хворі фізично чи морально. На думку В.І. Нефедова [4, с. 174], діти не народжуються поганими, але стають такими, якщо перед їх очима щоденний негативний приклад батьків. Вони нічого не забувають, а якщо забувають слова, то у душі залишається глибокий слід. Із цих слідів “формується фундамент душі” дитини.

Колектив сприяє вихованню енергійних і активних членів суспільства, здатних знайти правильні моральні критерії для своїх вчинків і вимагати від ін-

ших поведінки відповідно до таких критеріїв – це було переконанням А.С. Макаренка, і воно здійснювалося в керованих ним дитячих установах.

Педагогічна діяльність А.С. Макаренка ввібрала в себе кращі досягнення класичної та нової педагогіки. Його спадщина – досягнення всього прогресивного людства, яке прагне до гуманної освіти. Він вирішував складні педагогічні проблеми, які хвилюють нас і зараз. Його розробки в педагогіці не втратили свого значення і сьогодні. Багато й інших ідей А.С. Макаренка і сьогодні є актуальними не тільки для педагогіки, виховання, а й для суспільства в цілому.

Постать А.С. Макаренка – це приклад мужності, розуму, досвіду, уособлення в собі культури свого народу, приклад уміння передати цю культуру у соціальному відтворенні наступним поколінням, приклад педагогічний – у будь-якій ситуації знайти саме педагогічний вихід.

Висновки. Отже, продуктивні ідеї А.С. Макаренка – це надзвичайно потужний методологічний і технологічний ресурс вітчизняної освіти. Вивчення його педагогічної спадщини доводить, що сьогодні вона може бути орієнтиром у розв'язанні соціальних, економічних й освітніх проблем. Вони не втратили своєї актуальності й з позицій сучасної школи, їх вивчення та застосування в практиці, на наш погляд, може суттєво допомогти у формуванні загальної культури безпритульних дітей.

Список використаної літератури

1. Макаренко А.С. Педагогические работы / А.С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 3.
2. Макаренко А.С. Педагогические работы / А.С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4: 1936–1939.
3. Мудрик А.В. Социальная педагогика / А.В. Мудрик. – М. : Академия, 2005.
4. Нефедов В.И. Искусство воспитания в семье / В.И. Нефедов / Нар. асвета. – Минск. 1971. – 174 с.
5. Павлова Н.П. А.С. Макаренко и педагогика школы / Н.П. Павлова. – К., 1976. – 187 с.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013.

Белякова Е.С. Идеи А.С. Макаренко по формированию общей культуры беспризорных детей

Статья посвящена рассмотрению идей А.С. Макаренко по проблемам формирования общей культуры беспризорных детей. Уделено внимание общей культуре, которая является результатом воспитания.

Ключевые слова: *общая культура, беспризорные дети, воспитание.*

Belyakova O. Ideas A.S. Makarenko, on the formation general culture of neglected children

This article is devoted to the ideas of A.S. Makarenko about the formation of a general culture of neglected children. Attention paid to the general culture that is the result of education.

Key words: *general culture, neglected children, education.*